

ÜTKÖZÉSES IDENTITÁSMENEDZSELÉS IDEOLÓGIAI BEÁGYAZÁSBAN: KACSO SÁNDOR VAKVÁGÁNYON CÍMŰ REGÉNYE

■ Kacsó Sándor a Tizenegyek körének nyárádmenti (Mikháza) születésű fiatal prózaírója. A székely gazdasági élet kiváló ismerőjeként a székely társadalommal és gondolatokkal foglalkozott – a kisebbségi népi szerveződésben látta a kisebbségi jövő zálogát. Irodalmi tevékenységének vezérmotívuma a székelység gondolat: „valóban lehet belőle kisebbségpolitikai vezérgondolatot is kifejleszteni annak a székely kulturális autonómiának az alapján, amit az erdélyi magyarságnak a békeszerződések és a párizsi egyezmény biztosítanak”.¹ Vakvágányon című diákregegyének középpontjában a székelység társadalmi problematikája áll, különös tekintettel a fiatal értelmiség útkeresésére, a trianoni trauma és a nagy gazdasági világválság okozta súlyos gazdasági nehézségekre, illetve a magyar bankpolitika felelőtlen hozzáállására. A húszas-harmincas években Székelyföld volt a bankok egyik legnagyobb „vadászterülete”² – a bankok gátlástalanságnak a felismerése, illetve annak elutasítása áll a főszereplő tragédiájának a hátterében. Kacsó hisz abban, hogy a „kisebbségi sors megacélozta a faj petyhüdt erőit, mert küzdésre kényszeríti”.³ Sokan felismerték, többek között Csapody Miklós is, a regényben a magyarság két világháború közötti pszichózisát. Csapody az első kötetet tartja példaértékűnek: itt mutatkozik meg a román egyetemek irányába kényszerített magyar fiatalság kilátástalan jövője. Ráadásul, hogy teljes legyen a lelki zűrzavar, a saját népük részéről érkező renegát-ság-váddal is meg kell küzdenek. A zűrzavaros életérzés megfogalmazása a korabeli helyzetről ad forrásértékű képet.⁴

A Vakvágányon főszereplője Birtók Béni egyetemi hallgató, aki a két világháború között Székelyföldről érkezett Kolozsvárra. Egyenes jellemű, komoly gon-

dolkodású székely falusi fiú, aki bölcsésznek tanul az egykori magyar, de a már átalakulóban lévő egyetemen. A vidéki székely fiú nehezen találja helyét az új környezetben, Erdély fővárosában, hiszen a székely faluból kilépve merőben más, interkulturális helyzetbe kerül. A román professzor előadásán, melyben az előadó „szemléltető példákkal igazolta, hogy Róma és Budapest mennyi ravaszsággal s micsoda felháborító erőszakoskodással nyomta el azt a fajt, melynek ő maga is [a professzor] és hallgatói is, mind, tagjai”⁵ kifejezetten rosszul érzi magát. A professzor kirekesztő asszimilációs kommunikációja azt az érzést kelti benne, hogy ő egy elutasított kisebbségi népcsoport tagja, ezért idegenségérzés uralkodik el rajta, megbélyegezve és kiteszítva érzi magát az egyetemen. Nem tud visszavágni, képtelen megvédeni a maga igazát, mert nem beszél elfogadhatóan a többségi nemzet, az állam nyelvét: „Hiszen csak érteném úgy a nyelvüket, mint ahogyan még nem, majd megfelelnék én nekik!”⁶ Arról van szó, hogy a román nyelvi bizonytalanság nem teszi lehetővé, hogy kisebbségi Én-identitásának érvényt szerezzen a többségi retorikával szemben. Az idézett gondolat sugallja az eltökéltséget, hogy Béni előbb-utóbb kellő szinten bírja majd az állam nyelvét, mert felismerte, hogy nyelvismeret nélkül elvész az új világban. Ebben a felismerésben végül is nemzetiidentitás-mozzanat van, hiszen székely-magyar azonosságát kívánja védeni a kolonizáló nyelv biztos kezelése révén. Ilyenformán korábbi természetes nemzeti identitása tudatosá kezd válni.

A többnemzetiségű Kolozsváron Béni először önkéntelenül, majd egyre tudatosabban figyeli a lakosság sokszínűségét. Sétái alatt kiválaszt magának járókelőket, és igyekszik meghatározni, hogy a több-

séghez vagy valamelyik kisebbséghez tartoznak: „Messziről kiválasztott magának egy-egy egyedül és lesütött fejjel siető, vagy ugyancsak egyedül, de tétován közlekedő embert s ezt mondta magában: – Fogadok, hogy ez kisebbségi! Ha aztán valamelyik túlhangos alakon akad meg a szeme, olyanon, aki szinte dicsekedni látszott vidámságával, arra kételkedés nélkül rámondotta: – Ez pedig többségi!”⁷⁷ Ilyen messze vezettek a nacionalista román professzor gyűlöletkeltő szavai, hiszen a fiú máris szembeállító, árnyalatókat nem ismerő klisékben kategorizál. A klisészerű nézet Béni egyén szintű kommunikációjába is behatol és torzulásokhoz vezet benne. Ezt éppen az példázhatja a legjobban, hogy a nacionalista professzoron kívül a többségi nemzet más képviselőivel nem is találkozik, és, elvi alapon, külső ránézés alapján osztályoz, sztereotípiákban gondolkodik: aki egyedül és tétován jön felé az utcán, az kisebbségi; aki nagyhangú és magabiztos, az csakis többségi lehet.

Attól függetlenül, hogy ez a kategorizálás finomításra szorulna, az érzés, melyet a kisebbségi sors kivált belőle, jogos, elvégre az erdélyi embernek ugyanúgy otthon kell éreznie magát Kolozsváron Trianon után is, mint a döntés előtt, hiszen szülőföldje nem változott, csak egy másik nemzet irányítása alá került: „Itthon vagyunk, mégis szédelegve mozgunk, mint ősszel a legyek.”⁷⁸ Béni nemzeti identitása meginghatatlanul erős. Székelynek tartja magát, és ezt büszkén vállalja. Többségükben magyar kollégista társai is, elfogadják és tisztelik Bényiben a székelyt. Magyar professzora is van az egyetemen, Füzessy Tanár úr. Amikor a professzor lánya először találkozik Bényivel, eszébe jut, amit az apjától hallott róla: „új gondolat ugrott közbe: székely. Az apja [a magyar történészprofesszor] így jellemezte valamikor a székelyeket: azok ők a magyaroknál, akik a franciáknál a gascogne-iak. [...] de ez a székely abban is hasonlít a gascogne-i legényekhez, hogy erősen nagyszájú [...] alig jutott szóhoz, többé nem engedett érvényesülni mást [...] szinte úgy tűnt fel, hogy hazafiatlanul viselkedett. Buta székely!”⁷⁹

Hogy történhet meg, hogy a magyar professzor le-„butaszékely”-ezi a törzsgyökeres székely fiút? Béni azért keveredhet ebben a látszatba, mert egyenes és szókimondó egyéniség, aki azonban képes ar-

ra, hogy szenvedélyesen, de nem feltétlenül politikusan, képviselje meggyőződéseit. Ez szélsőséges viselkedésnek tűnhet még a magyar professzor szemében is. Az álcázó mimikri semmi formája nem jöhet szóba az ő esetében. Vagyis Béni véleményez, bátran fogalmazva ítélkezik, nemzeti hovatartozását büszkén viseli, és közben nem ismeri fel azokat a veszélyeket, melyek nemcsak a többségi oldalról leselkednek rá, hanem alapvetően helyes, ám szélsőségesen képviselt végletes nézetei miatt tulajdon kisebbségi társait is gyakran maga ellen fordítja. Ezek a kisebbségiek mindezek ellenére szeretik őt, mert őstisztaságot éreznek benne.

Általános vélemény róla: „Valami tiszta, amit az apostolok szavának ismétlésekor érez az ember. Tiszta!”⁸⁰ Béni tisztasága őszinte őszönösségből táplálkozik, ennek forrása pedig az, hogy tiszta székely-magyar faluban szocializálódott, nemzeti identitása, székelysége természetes volt számára. Soha nem volt kérdés, ki hová tartozik; a többségi környezettől távol, homogén székely-magyar környezetben nem volt szükség arra, hogy bárki máshoz viszonyítva fogalmazza meg identitását. Többségi-kisebbségi heterogén környezetben bekerülve viszont ezzel a mimikri-képtelenséggel, vagyis ütközésszerű identitás-menedzseléssel identitás-gerincét ugyan megőrzi, de rendkívül kiszolgáltatottá válik. Tetézi a bajt, hogy szocialista nézeteket is vall: hisz abban, hogy az uralkodó osztály és a munkás-paraszt osztály tekintetében az osztályharc az igazi probléma, és annak megoldásával a nemzeti kérdés is megoldást nyer. Szocialista elvének köszönheti, hogy a kolozsvári magyar értelmiség elfordul tőle.

Füzessy professzor, konzervatív értékek mentén gondolkodó magyar vezető értelmiségi, nem tudja elfogadni, hogy a fiatalság (köztük Béni is) „modernül” kezd értelmezni dolgokat, például szocialista alapon akarja megoldani a kisebbségi helyzetet: „Ezt tagadom. Igen, uralkodó nemzetek megengedhetik maguknak azt a luxust, hogy kísérletezzenek. Ez talán kötelességük is. De nekünk? Nekünk ügyelni kell a múltra. Nekünk fel kell tárunk régi értékeinket. Nekünk példákat kell előkotornunk a múltból: itt van, ilyenek legyetek! A jelen csúf! A jelen szomorú!”⁸¹ A professzor felismeri a kulturális emlékezet megtartó erejét, tudja és érzi, hogy a trianoni trauma után milyen nagy

szerepe lenne, és hogy a fiatalság tévúton jár, ha azt hiszi: az osztályellentét eltörlése a megoldás a kisebbségi kérdésre.

A két világháború közötti években a magyar fiatalság egyre inkább kiszorul az egyetemről. A kisebbségi magyarok körében szinte renegátnak tekintik azt a magyar diákot, aki „képes” beiratkozni a román egyetem bölcsészkarára, mintegy árulásnak tekintve a kisebbséggel szemben. A legtöbb magyar az orvosi, illetve a jogi karra jár, ahol még lassúbb ütemű a kar elrománosítása. Béni intrakulturális kommunikációja tehát egyre romlik, mivel Mi-identitás alapú Én-identitása kezd radikális irányt venni, és eltávolodni a magyar közösség által vallott Mi-identitástól. Azt is érzi, hogy hangot kellene találnia a vele egykorú román fiatalokkal, tehát szükségét érzi az egyéni interkulturális kommunikációnak. Naivan azt hiszi, hogy ettől, majd működni fog csoportszinten is a kulturális Másikkal: „Hiszen ők is fiatalok, mint én! Van ennek valami értelme? Kikerülhetjük így az új háborúsodást, ha a fiatalokra is ráfekszik a gyűlölködés?”¹² Itt aztán megint a szocialista irányultság a gond. Emiatt nem csak a román diákokhoz nem talál utat, hanem kisebbségi társaival is összetűzésbe keveredik. Határtalan igazságérzettel mindent kimond, érvel, vitatkozik, igazságérzete parttalan. A szocialista ideológiától indítva a vallást is a hamis tudat megnyilvánulásai közé sorolja. És ez érthetetlen és elfogadhatatlan magyar szobatársai számára. Szerintük a magyar nép vallássossága szent és sérthetetlen, a nemzeti identitás alappilére. Béni gorombán elutasítja, hogy a végső ítéletet a történelem ítélőszékére kellene: „Menj a fenébe! Mit dönt el a történelem ítélőszéke? Azt is azok az emberek ülik, akik az igazságot háziszernek tekintik. Jegyezd meg, hogy a történelem ítélőszéke is egyéni érdekekre rendezkedik be s csak nagyképűen behelyettesíti a nemzeti érdekeket.”¹³ A fiatal és forrófejű székely nemzeti és kulturális identitása nem kérdőjelezhető meg, és a „minden ember egyenlőnek született” ideológiával vegyítve, sajátos keverékét adja annak a képződménynek, mely akár liberális gondolkodásnak is mondható (a tisztán szocialistával szemben). Paradox helyzet ez, hiszen az ifjú székely kifejezetten rosszul érzi magát a kulturálisan sokszínű Kolozsváron, a maga módján hadakozik a kisebbségi negatív megkü-

lönbötetés ellen, miközben, a „minden ember egyenlő” és szocialista internacionalizmus elveivel eltelve tévesen azt képzelet, hogy ezek a társadalmi egyenlőség eljövételét követően automatikusan magával hozzák a többség-kisebbség ellentét megszűnését.¹⁴ Egy másik magyar egyetemista nacionalista ízü kijelentésére: „A kulturáltabb, a miveltebb népnek kell uralkodnia mindig”,¹⁵ így reagál: „Miért? Miféle igazság ez? S miféle igazság általában az uralkodás? A burján igazsága ez, amely elnyomja a virágokat. [...] Nincs nép vagy nemzetiség, amit én a burjánok közé tudnék sorolni. A burján mindaz, amit az elferdült és elferdített agyak kitermelnek, hogy megfojthassák vele egymást.”¹⁶ Béni szemében tehát valóban az osztályharc, osztálynak osztály által való elnyomása és kizsákmányolása mozgatja a világot. Ez elvakítja az iránt, amit az agresszív román professzor kíméletlen magyargyűlölete révén, a saját bőrén tapasztalt, hogy ugyanis nemzeteket és nemzetiségeket fordítanak szembe egymással hatalmi játszmák, és ezt a hegemónikus beolvastató hatalmat nem érdekli a „minden ember egyenlő” elve – ezt legalább is sohasem fogja a kisebbségre (is) vonatkoztatni. Így fordulhat elő, hogy Báni képtelen kialakítani saját székely-magyar identitásválság-menedzselési-stratégiát. Már csak azért sem, mert az előbbi okokból fel sem fogja ezt a válságot a maga teljes valójában. Egyébként meg korántsem identitás nélküli figura, inkább az általam vizsgált irodalom azon alakjai közé tartozik, akik spontán természetességgel igenis érzik, tartják, sőt, vallják magukat (például Tamási Áron Ábelje, Ignác Rózsa Borbáth Ferije és Mátéja, Böződi György Csíki Istvánja, Nyíró Fátyol Jánosa). Nem érzi szükségét annak, hogy természetes nemzeti identitását külön ápolni kellene. Béni ugyan elindul az identitástudatosodás útján, de a szocialista eszmék lefékkeznek, majd leállítják benne ezt a folyamatot, anélkül, hogy ő érzékelné – és ez lesz az ő vesztesége.

A vesztesége pedig az, hogy tragikus sorsfordulatok révén (a felsorolás kell ide, kirúgják az egyetemről, hazakerül, az apja a kórházi költség fedezésére elvesztegeti földjét, nincstelenné válnak, kis híján halálra verik a rendőrök, nem kis rész szocialista elveiért is) juthat csak el a felismeréshez: neki magának lehetnek szocialista elvei, de a többségi társadalomtól

hiába vár egyenlő bánásmódot. Az, hogy folyamatosan konfrontálódik saját társai-val (erről fentebb szoltam), addig fokozódik, hogy hagyománytisztelő magyar kollégája kemény kijelentésére: „Beszélhetsz, amennyit akarsz, Béni. Az általános igazságokat kergetheted, utol nem éred őket. Én csak egyet tudok, de azt el nem vitathatja tőlem senki: magyar vagyok és keresztény. Ebben van az én nagy igazságom!”¹⁷ hagyományelveto, egyetemes szocialista frázisokkal vág vissza: „Engemet erre ne tanítson senki. Jobban érzem és tudom, mi a faji összetartás ereje, mint akármelyik közületek. Annyira érzem és tudom, hogy néha fáj, s olyan súlyos, hogy alig bírom. De értem ennek a szónak is értelmét: ember. És érzem a jelentőségét is, ami nem egyéb, mint a legmagasabb szeretet. Ebben a szeretetben benn van a fajszeretet is, mint abban a sok kazalnyi kicsépellt szalmában, amit elavult és bűdös – mert kártékony – jel-szavakból halmoztak össze. Ilyen a hazafiság is. [...] A tradíció a nemzetek betegsége. A tradíció a nemzetek degeneráltsága.”¹⁸ Mi más ez (például a hazafiság leszólása), ha nem kulturálisemlékezettagadás. Az idézetben megfogalmazott gondolatokban először Béni mintha ábelszerűen (Tamási Ábelje) gondolkodna, de nem annak megfelelően fogalmaz. Ábel gondolkodásában is az ember áll a középpontban, de az ember a maga konkrét eleven valóságában, és nem az ember, mint elvont fogalom; Béni számára viszont absztrakció. Ábel emberképe hagyományokba ágyazódó, Béni lefejtí róla a hagyomány konkrétumait és kiüresítí az ember-fogalmat. Kettejük között pontosan az a különbség, ami szerzőik között, ha Tamási Áron Kacsó Sándorról itt következő megállapításából indulunk ki: „Sanyi mindenek előtt, ember akar lenni, én székelyember.”¹⁹

Ha pedig valaki a tradíció-meghatározottságot tagadja, el sem juthat a kulturális emlékezet identitásmeghatározó jelentőségének felismeréséig. A fiatal szocialista később az életben szembesül azzal, hogy önmagában a „minden ember egyenlő” jelmonddal nem mehet semmire, főleg nem egy kisebbségi létben. Egyre sűrűbben ütközik abba, hogy a fontosabb pozíciókból eltűnnek a magyarok; akik gazdasági és politikai lehetőségei egyre szűkülnek és így egyre kevésbé képesek érdekeik érvényesítésére. A ma-

gyar arisztokrácia ugyan tartja magát, de csak a cím és a rang maradt, hivatalaikat elvesztették. Ebből arra még futhatná, hogy a hozzájuk forduló elszegényedett székelyek ügyét felkarolják a bankok ellenében (mint ahogyan az a bankigazgató tehetné, akitől Béni székelyek megsegítését kéri), de Béni eredménytelenül fordul hozzájuk, a magyar urakból is ki kell ábrándulnia. A magyar középosztály lecsúszik, és már csak az identitásába kapaszkodhat: „Jegyezze meg mindenki, az egész világ, hogy nem maradt semmi egyebem, csak a büszkeségem. Magyar büszkeségem! De ez az enyém, ezt nem engedem bántani. Ez az utolsó vagyonom, amit nem hagyok...”²⁰

Az eddigiek alapján (mert ezt követően minden megváltozik) a Béni-jelenség a következőkben foglalható össze identitástudat, intra- és interkulturális kommunikáció szempontjából. A szilárd identitásgerincű Béni intrakulturális kommunikációja (saját nemzetiségi csoportjában) minden szinten csödöt mond; interkulturálisan sem tud kommunikálni úgy, ahogyan ő azt eltervezte. Én-identitása egyelőre ugyan sértetlen, de jelentkeznek nála az identitásgyökér-rontás első jelei, mert az általa lényegtelennek tartott kulturális emlékezet bizony nélkülözhetetlen a nemzeti identitás szilárdságához. Mi-identitása meginog, akadozó intrakulturális kommunikációja ellehetetlenítí a csoport értékeivel való azonosulást.

Trianon hatását Béni is számos formában érzi, és megérlelődik benne: tenni kell valamit. Ez lehetne a magyar ifjúság továbbtanulásának megszervezése. Ám Béni nem tud elszakadni a szocialista mozgalomtól sem. Energiáit elviszi más irányba, hogy politikai gyűlésekre ahol bizony nem a nemzetiségi, hanem a munkáselnyomás a kérdés. Vagyis az ő útja a nemzetiségi kérdéstől az ideológiáig meglehetősen cikkcakkos, de mégsem teljesen összefüggéstelen. Szocialista ideológia ide vagy oda, székely-magyar Én-tudata végig érintetlen, és érzi, hogy azért mégsem csak a munkáselnyomás az egyetlen probléma a világon. Sokáig reméli viszont, hogy az „elvtársak” megoldása a munkáskérdésen keresztül a nemzetiségi kérdést is rendezni fogja. A politikai munka révén a legkülönbözőbb nációk képviselőivel kerül kapcsolatba. Az elnyomás és kizsákmányolás elleni harcot kezdetben közös platformra helyezi őket.

Valamelyikük gondolatmenetének konzekvenciája, bármelyiküké, a Bénéi is lehetne: „Én nem vagyok magyar. Apám lengyel, anyám cseh. Mégsem mondom, hogy a magyarok rosszabbak, mint a románok... nincs magyar gyáros, nincs román gyáros, mert az mind egyforma. Csak rossz gyáros van. A román gyáros is profitot keres, a magyar is. Kiken keresi? A munkásokon keresi.”²²¹

A mozgalmi munka tulajdonképpen multikulturális térben folyik tehát. Ebben a térben Bénéi egyéni interkulturális kommunikációja sikeresnek tetszik, mígnem ide is betörnek a nemzetiségi diszkrimináció formái. A többségi állampolitika gondoskodik arról, hogy a munkáscsoportok ideológiai egységét is feltörje a nemzetiségi hovatartozás. Bénéi keserűen megtapasztalja, hogy a közös politikai cél már nem mondható közösnek akkor, ha az egyén interkulturális kommunikációja csorbát szenved. Elszabadulnak az indulatok, megfogalmazódik a nagy és örök kérdés, amikor a román elvtárs vádol: „Az ügyvéd is azt mondta, áruló vagyok, ha veletek tartok. Hol vagyok akkor áruló? [...] Az ügyvéd azt mondta, román vagy, nem munkás vagy! – Nincs román munkás! Csak munkás van. – Hogyne! Ti is mind magyarok vagytok. Itt is mind magyarok vagytok. A vezetők is mind magyarok!”²²² Az egymásnak ugrasztott eltérő nemzetiségű politikai harcostársak egyre képtelenebbek lesznek az értelmes interkulturális érintkezésre, és az egyéni kommunikáció ezen ellehetetlenülésének mértékében csökken a csoport szintű interkulturális kommunikáció is.

Bénéi cikkcakkos, politikai befolyásoeltságú kisebbségiválság-menedzselési útján nem jellemzően szocialista fordulat következik, hiszen a magyar vezető réteghez fordul, mint a magyar nemzeti tudat letéteményeseihez, akik, mondjuk, segíthetnének a tanulás lehetőségéből egyre inkább kiszorított magyar diákságnak (fentebb erre már utaltam). A multikulturális politikai térből a kisebbségi monokulturális térbe való visszatérést azt is motiválja, hogy politikai ellenpontot jelent: Béninek mintegy ki kell hevernie az elvtársakban való csalódását. Megint beleesik viszont abba a hibába, hogy egyszerűen és tisztán gondolkodik. Képtelen átlátni a színpalak mögötti folyamatokat, olyannyira, hogy örvendetesnek érzi: a bank világban a magyar úr románul szól

a román úrhoz és fordítva. Vagyis mintha ebben a társadalmi rétegben tökéletesen működne az interkulturális kommunikáció: „Lám, ezek megértik egymást, harag s gyűlölködés nincs közöttük. Nem is a nyelv fontos, hanem a kölcsönös jószándék. A lelki műveltség, az intelligencia megteremti a kölcsönös kibékülési vágyat is, az akaratot is.”²²³ Bénéi ösztönösen érzi, hogy egy demokratikus multikulturális világban a nemzetiségek közötti kölcsönös jó szándék lenne a dolgok normális rendje. Csakhogy a Trianon utáni Erdélyben nem erről szól a Bénéi által egyébként is rosszul értelmezett helyzet. A magyar pénzarisztokráciát az érdek vezérli abban, amiben Bénéi kölcsönös „jószándékot”. De ugyanez az arisztokrácia ugyancsak érdekvezérelten felelőtlen gazdasági és pénzügyi magatartásra is képes – és ezzel csak ront a más társadalmi szinteken (például a román és a magyar munkásság között) kialakult interkulturális kommunikáción. A magyar bankigazgató ezt meg is fogalmazza Béninek: „Jegyezze meg barátom, hogy a pénznek más törvényei vannak. Nemzetközi törvényei. A pénznek nincs nemzetisége, s ebben rejlik az ereje.”²²⁴

A magyar bankigazgatóba vetett reménység zsákutcába vezet. A székely fiú újra szervezkedni kezd, és megtalálja az utat Kolozsvár régi arisztokráciájához. Nemzeti öntudata teljes erejével igyekszik hatni az egyik grófra, amikor ezt mondja: „Kiküszöbölni mindent, ami a magyarságot szétesztja, csoportokba kergeti. Másodrendű szemponttá kell súlyosítani a vallási és társadalmi kérdéseket. [...] Az erdélyi magyarság legtermészetesebb védelmi alakulata, a nemzeti alapon való tömörülés, mert erről az oldalról támadják a leghevesebben.”²²⁵ Bénéi „Én” identitása és „Mi” identitása itt együtt van, de eredményre ez sem vezet. A kolozsvári grófi házaspár megalázza benne az egyszerű székelyt, akiben ilyen szavakkal vet lángot a büszkeség: „Belátam már, hogy egyéni tragédiákon keresztül is elvérezhetik a faj. Nézze, itt senki, de senki nem törődik a másikkal [...] Fontosabb mindenkinek a maga bizonytalan falat kenyere, mint fajtája sorsa.”²²⁶ Az ő egyéni tragédiája akkor következik be, amikor világossá válik számára, hogy a magyar gazdasági vezetők, bankigazgatók, a régi arisztokrácia tagjai önös érdekből, számításból és gyáván elárulják ma-

gyar sorstársaikat (hiszen maguk is kisebbségi mivoltuk miatt szorulnak ki sorban hivatalaikból); sőt, a haszonhajhászashoz még szövetségeseiket is keresnek az egyszerű nép körében, bízván abban, hogy „a kiválasztottak” úgysem értik a tettek mögött megbújó szándékot. A logikus és tiszta gondolkodású Béni azonban nem téveszthető meg. Vesztére, ehhez még szókimondó is, nyíltan ütközik a magyar urakkal: „Nem, nem vagyok részeg, de ti valamennyien képmutatók, szélhámosok vagytok. Hazafiasságról szónokoltok, mert üzlet nektek a hazafiasság. Pénzt csavartok ki a nemzet tragédiájából. [...] Elhiszem, hogy kell nektek a hazafiság, hiszen abból éltek, abból duzadtok, mint a vérszípó piócák.”²⁷ Itt telik be a pohár a magyar urak számára, akik, veszélyes kommunista elemként feljelentik az állambiztonságnál. Béni tragédiája a székely családot is magával rántja, mert a földjüket kell eladniuk, hogy Bényt kiváltásuk a börtönből. Bényt ezzel kiveti magából a multikulturális világ, és ezzel visszakerül abba a székely-magyar monokulturális térbe, mely visszahozza benne a kulturális emlékezetet, megerősíti kisebbségi Én- és Mi-identitását.

Béni útja „ábeli” út, székely odüsszeia: szülőfalujából indul, kilép a nagyvilágba, majd újra visszatér, miközben interkulturális kommunikációs szempontból sok átalakuláson megy át, de a változó körülmények között mindig megtartja stabil Énidentitás-tudatát. Abban viszont különbözik az ábeli modelltől, hogy ő magyar kisebbségi sorstársaival is konfrontálódik, olyannyira, hogy ez vezet el személyes sorsának tragikus fordulatához is.

Identitásválság-menedzselési technikák kifejlesztésére nincs szüksége, ugyanis nem szenved identitás-válságban. Bényt azért büntetik, mert „igen hangosan vót magyar”.²⁸ Hiába tér vissza szülőfalujába, folyamatosan figyelik, kihallgatják, zaklatják, próbálják „jó útra téríteni”. Az állambiztonsági megfigyel így magyarazza ezt neki: „az a kommunizmus és az irredentizmus, amit az államhatalom annak tart. Nézze – hajolt közelebb – mi úgy ismerjük a maga életét, akár a tenyerünket. Tudjuk, hogy fáj az egyetemen a háttérbe szorulás, ezért kerestünk magában irredentát. Ismerjük a grófnéval történt esetét is, sőt arról is hallottunk valamit, hogy mennyire leszedte a keresztvizet az Egyetértésben a magyar urakról.

Mászkalgatott maga a külvárosokban is, az ifjúmunkások között, akik valamennyien gyanúsak nekünk. Ezért gondoltunk a kommunizmusra.”²⁹

Sorsa meglehetősen sokkoló fordulatának hatása végérvényesen visszazökenti a megalázott kisebbségi életbe. Természetes nemzeti identitása a tudatosság szintjére emelkedik, az ok-okozati összefüggéseket világosan, ideológiai zavaró hatásoktól mentesen látja: „Tönkre megyünk, apám. Ez aztán bizonyos. De kik az okai? Megmondom azt is: maga a nép. Mert gyáva és meghunyászkodó. – Nincs benne semmi öntudat s bukását maga sietteti. Nem tudja mit, miért cselekszik, s azt se, hogy mit cselekedjék, ha alkalma kínálkozik.”³⁰ Most már a magyar nyelv, a magyar vallás, a magyar iskola megtartása érdekében kezdi szervezni a falu közösségét – Mi-identitásuk megerősítése a célja. A „tanult ember”-re hallgatnak a falusiak, és a korábban ateista Béni eljut addig a felismerésig, mely az általam elemzett irodalomban oly sok azonos figurát mozgat: az, hogy az egyház megtartó erővel bír a nemzeti identitás megtartásában. Felkarolja a papot, aki így gondolkodik: „Harcolnunk kell hitünkért s egyházunk hatalmáért. Csak lelki s szellemi hatalomról van szó, hangsúlyozom, s ennek legerősebb bástyái: iskoláink. Jó érzésű magyar embernek ezt nem kell magyaráznom. Nos, az állam meg akarja fojtani iskoláinkat.”³¹ Az örök szervező Béni ezúttal sikeresen mozgósítani tud. A lendületet apja halála is csak átmenetileg törli meg. Azt tervezi, hogy visszamegy az egyetemre, befejezi tanulmányait, és a megszerzett tudást közössége szolgálatára fordítja. Béni azonban megint az asszimilációs politika falaiba ütközik: „A diplomát nehéz megszerezni – s ha meg is szerezné, mit ér vele? Tegye az ablakába? Szabad pályán, orvosnak, mérnöknek még jó, annak van jövője, de magyar filozoferre nincs szüksége az új államnak.”³² Végül úgy dönt, hogy értelmetlen volna visszatérnie Kolozsvárra, hiszen nem tud közösséget vállalni sem a város népével, sem az egyetemi réteggel. Szülőfalujában kell maradnia, mert az örök konfrontációval terhes multikulturális közegben nincs maradása. Sorsa akkor kerül maradandóan interkulturális közegbe, mikor apja temetésén félig magyarul, félig románul szólnak hozzá az elhunyt tiszteletére megjelent köhéri román em-

berek. Hívásukra munkát vállal a hegyekben. Az interkulturális kommunikációt tekintve ezzel lekerül a vakvágányról, mert az interkulturális kommunikációt manipulatív hatások a továbbiakban nem zavarják. Bénit tehát a románok mentik meg. A magyarok feljelentették, tönkretették, és életben maradását annak a kulturális Másik-nak köszönheti, mely szintén élni és dolgozni akar, és nincs köze a kisebbségelnnyomó román politikai hatalomhoz.

A regényzárás is az ideológiától vezérelt és megzavart identitás-hányattatás ellentmondásosságára azért mégis jellemző: miután az övéi (a magyar urak)

csaknem végzetes bajba sodorják (ők jelentik fel a nemzetbiztonságnál), a kulturális Másik közössége (román munkás) menti meg az életét. A történet ezzel – hogy az ellentmondás összetettségét is lássuk – ugyanakkor vissza is kanyarodik az identitás szempontból kártékony ideológiához: a magyar munkás (amivé most már Béni is vált), a román munkásban talált barátira – ez mintha osztályszempontú, szocialista felütés lenne a regény végén (a munkás mégiscsak munkással fog össze, nemzetiségtől függetlenül).

Dani Erzsébet

■ JEGYZETEK

1. Kacsó Sándor: Új székely társadalmi elrendeződés (1933). In: A Tizenegyek: egy antológia elő- és utóélete. Kriterion Könyvkiadó, Kvár, 2003. 107–112. 108.
2. Uo. 109.
3. Uo. 112.
4. Csapody Miklós: Egy nemzedék fellépése (1985). In: A Tizenegyek. 201–217. 202.
5. Kacsó Sándor: Vakvágányon. I. Brassói Lapok Könyvosztálya, [Brassó], 1930. 6.
6. Uo. 7.
7. Uo. 9.
8. Uo. A szerző kiemelése – D. E.
9. (24)
10. Uo. 25.
11. Uo. 41.
12. Uo. 49.
13. Uo. 60.
14. Mint a megvalósult szocializmus tapasztalatából tudjuk, a „minden ember egyenlő elv” nem valósult meg, a többség-kisebbség problémáját az a világuideológia sem tudta kezelni. Sőt, nemritkán, elmélyítette.
15. Uo. 61.
16. Uo.
17. Uo. 62.
18. Uo. 64–65.
19. Tamási Áron levelezőlapja Jancsó Bélának (1927). In: A Tizenegyek. 68.
20. Kacsó Sándor: Vakvágányon. 85.
21. Uo. 128.
22. Uo. 130.
23. Uo. 161.
24. Uo. 215.
25. Uo. 180.
26. Uo. 202.
27. Uo. 229.
28. Uo. 23.
29. Uo. 63.
30. Uo. 89–90.
31. Uo. 115.
32. Uo. 133.